

Existentialist Approach to the Concept of Loneliness in Black Romantic Poetry in Iran: 1930s and 1940s

Mahmoud Bashiri¹ | Davoud Sparham² | Yahya Talebian³ | Nasim Davoodipناه⁴

1. Corresponding Author, Associate Professor of Persian Language and Literature Department, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: mbashiri@atu.ac.ir
2. Professor of Persian Language and Literature Department, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: sparham@atu.ac.ir
3. Professor of Persian Language and Literature Department, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: ytalebian@atu.ac.ir
4. PhD Candidate of Persian Language and Literature, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: davoodipناه@gmail.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received 25 June 2022

Received in revised 21 July 2022

Accepted 30 July 2022

Published online 22 September 2022

In this article, by examining the poetry flow of black romanticism in the thirties and forties in Iran, the representation of loneliness in the poems of this flow is analyzed. The main issue is the connection between the intellectual and ideological components of the black romanticism of these two decades with the emergence of the concept of loneliness in their poetic meanings. The main reason for the emergence of the black romanticism trend is the frustration Coup D'etat of 1332 Š./1953/ 1332, which has led to dark themes and blackness in this poetic trend, and it harbors nihilistic ideas. The discussion of loneliness has strongly considered this nihilistic trend. The main poets of this trend, based on their influence from the existentialist and humanist attitude, whose works are analyzed in this article, are Hassan Honarmandi, Forough Farrokhzad and Ahmed Shamlou. The results of this research showed that although the influence of the thoughts of French thinkers about loneliness is evident in this thought stream, this is associated with the unconscious influence of the background of Iranian thought in Persian poetry and concepts such as humanism, individualism, the endlessness of life, freedom based on It has reproduced individuality.

Keywords:

black romanticism, loneliness, existentialism, thinking about death, thirties and forties.

Cite this article: Bashiri, Mahmoud; Sparham, Davoud; Talebian, Yahya; Davoodipناه, Nasim. (2022). Existentialist Approach to the Concept of Loneliness in Black Romantic Poetry in Iran (1930s and 1940s). *Journal of Philosophical Investigations*, 16(39): 365-382. DOI: <http://doi.org/10.22034/jpiut.2022.52252.3262>

© The Author(s).

DOI: <http://doi.org/10.22034/jpiut.2022.52252.3262>

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Introduction

The poets of this movement were philosophically influenced by the culture of individualism and western subjectivity, especially when they were familiar with the ideas of French thinkers and artists. According to this view, the concept of loneliness is rooted in the existence of humans (existential) in the world, and according to it, loneliness is a forced thing that is created by the concept of "being human". This loneliness can manifest in a spiritual and optimistic or atheistic and pessimistic form. The root of this type of attitude can be traced in two ways of spiritual or atheistic existentialism (authenticity of existence), which is the representative of the first type of Gabriel Marcel and the latter type of Jean-Paul Sartre. In the tradition of existentialism, loneliness is the separation between the individual and the world, which is referred to as the suffering caused by loneliness. In addition to analyzing the intellectual roots of the romanticism of this period in the representation of loneliness, the important issue of the research is to analyze how this representation is formed in terms of meaning, form and structure in the poems, as well as its effects in terms of reading on the critics and the audience. The formation of black romanticism in Iran Black romanticism in Iranian poetry has its roots in the romantic flow of poetry, which is distinguished from the epic-social poems of poets such as Nima, Shamlou, and the Third Brotherhood and it is simply a flow of poetry that was formed among Iranian poets after the constitution and later on the basis of social conditions and the fading of revolutionary and reformist passion and despair of reforming the state of the country. This matter, in harmony with the 1930s and 1940s, when the national movement failed, gave a new life to the poetry of romanticism in Iran. Since in this school of poetry, escape from the existing situation and introversion is one of its most important elements, so the trend towards romantic poetry became widespread among poets in the 1930s.

Black romanticism reached its peak based on political and social developments after the coup d'état on August 28, 1332. According to the researchers of the history of Iranian poetry, the emergence of the trend of black romanticism in Iranian poetry was from Dekhoda's poem "Yad Arz Shama Morde Yad Ar" after the constitutional revolution. But the beginning of the formation of romanticism is in Nima's period with his poem "Efsaneh" (Shafi'i Kodkani, 1383: 50; Zarkani, 1384: 342). Looking at the pioneers of this poetry movement in Iran, it can be seen that the most important influence for the formation of this movement in the thirties and forties was the acquaintance of the aforementioned poets with French romantic poems in two ways: directly from French literature and the new Ottoman Turkish literature which It is also influenced by French literature. Because the pioneers of romantic poetry in Turkey were educated in France. The important component of the romantic movement that started with Dekhoda's poem "Yad Ar" is the difference that this poem had in terms of form and content with the poems of the era before it, and it can be compared with the form and content of European poems. Did Dekhoda himself and the critics of that period have also acknowledged this issue? For example, it is mentioned in the same period that "this poem is almost in the first row of European poems"; "Obviously influenced by European literature" and "the vanguard and the first example of modern Iranian poetry" and "is an example of the poet's innovative style and grace".

The main intellectual influences for the emergence and shaping of the concept of loneliness in the poetic collections of the black romanticism movement in the 1930s and 1940s were familiarity with the ideas of French thinkers and poets due to familiarity with the French language. Parallel to this familiarity with existentialist ideas, which was about the loneliness of man in the world and then the formation of the relationship of loneliness with art and poetry, the important event of the August 28 coup also happened in Iran. This symmetry was the driving force behind the modeling of the concept of existential loneliness in the poems of poets such as Hasan Artmanari. Ahmed Shamlou and Forough Farrokhzad are also familiar with the French language, and their influence on the French culture has been different. In Farrokhzad's poems, this impression of loneliness is associated with the theme of thinking about death. The thought of death, which is modeled on lyrical and naturalist poetry, and death is also considered one of the equivalents of physical pleasures. But the effectiveness of the French attitude towards loneliness in Shamlu's poems was different from the two mentioned currents, that is, the discussion of loneliness corresponding to humanist ideas and freedom based on individuality was accepted.

رویکرد اگزیستانسیالیستی به مفهوم تنهایی در جریان شعری رماتیسم سیاه: دهه سی و چهل خورشیدی

محمود بشیری^۱ | داوود اسپرهم^۲ | یحیی طالبیان^۳ | نسیم داوودی پناه^۴

۱. نویسنده مسئول، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: bashiri@atu.ac.ir
۲. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: sparham@atu.ac.ir
۳. استاد گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: ytalebian@atu.ac.ir
۴. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه: davoodipناه@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

در این مقاله با بررسی جریان شعری رماتیسیسم سیاه در دو دهه سی و چهل شمسی، بازنمایی موضوع تنهایی در اشعار شاعران این جریان مورد تحلیل قرار می‌گیرد. مسئله اصلی ارتباط میان مولفه‌های فکری و اندیشگانی جریان شعری رماتیسیسم سیاه این دو دهه با بروز مفهوم تنهایی در معانی شعری ایشان است. عمده دلایل پدید آمده جریان رماتیسیسم سیاه سرخوردگی از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ شمسی است که منجر به مضامین سیاه و سیاه‌نمایی در این جریان شعری شده است و سراسر اندیشه‌های نهیلیستی را در خود می‌پروراند. بحث تنهایی نیز به شدت همین سوبه پوچ‌گرایانه را مد نظر قرار داده است. عمده شاعران این جریان بر اساس تأثیرپذیری آنها از نگرش اگزیستانسیالیستی و اومانستی که در این مقاله آثار آنها بررسی شده است، حسن هنرمندی، فروغ فرخزاد و احمد شاملو هستند. نتایج این تحقیق نشان داد با اینکه سوبه تأثیرپذیری اندیشه‌های متفکران فرانسوی درباره تنهایی در این جریان فکری بارز است اما این امر با تأثیر ناخودآگاه پیشینه اندیشه ایرانی در شعر فارسی همراه بوده و مفاهیمی نظیر انسان‌گرایی، فردگرایی، بدون غایت بودن زندگی، آزادی مبتنی بر فردیت را بازتولید کرده است.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۴/۰۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۶/۳۱

کلیدواژه‌ها:

رماتیسیسم سیاه، تنهایی، اگزیستانسیالیسم، مرگ‌اندیشی، دهه سی و چهل.

استناد: بشیری، محمود؛ اسپرهم، داوود؛ طالبیان، یحیی؛ داوودی پناه، نسیم. (۱۴۰۱). رویکرد اگزیستانسیالیستی به مفهوم تنهایی در جریان شعری رماتیسم سیاه: دهه سی

و چهل خورشیدی. پژوهش‌های فلسفی، ۱۶(۳۹): ۳۶۵-۳۸۲. DOI: <http://doi.org/10.22034/jpiut.2022.52252.3262>

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

مقدمه

رمانتیسیسم در شعر معاصر ایران بیش از آنکه پرداخته غرض‌مندانه از سوی یک جریان شعری باشد، حاصل کار طبقه‌بندی‌ای است که اساس کار منتقدان برای فهم‌پذیر کردن دوره‌ای از جریان شعری معاصر ایران صورت گرفته است. به همین دلیل، مکاتب شعری یا شعری را در ذیل خود می‌پذیرد که اساساً نگرش‌ها و نظریه‌های متفاوت و متضادی با دیگر مکاتب و شعری دایه دار رمانتیسیسم دارند اما باید تأکید داشت شکل‌گیری جریان رمانتیسیسم بواسطه تمایزات شعری از نظر شکلی، مفهومی و فرمی) با دیگر جریانهای شعری معاصر ایران نظیر سمبولیسم اجتماعی، شعر مذهبی، اشعار کلاسیک جدید، موج نو و شعر چپ و چریکی متفاوت است.

اگزیستانسیالیسم از واژه اگزیستانس^۱ به معنای وجود و اصالت برای وجود انسان برگرفته شده است. سورن کی‌یرکگور اولین اگزیستانسیالیست نامیده شده است، میان «اگزیستانسیالیسم الحادی» و «اگزیستانسیالیسم مسیحی» تفاوت هست. شناخته‌شده‌ترین اگزیستانسیالیست‌های مسیحی سورن کی‌یرکگور، گابریل مارسل، و کارل یاسپرس و اگزیستانسیالیست‌های الحادی ژان پل سارتر و آلبر کامو هستند. از دید اگزیستانسیالیسم درک و شناخت مفهوم صرفاً از طریق حضور در آن میسر است. به عنوان مثال مفهوم مرگ، از طریق درک آن توسط مرگ یکی از خویشاوندان یا آگاهی از مرگ یک غریبه حاصل نمی‌شود. بنابراین تنهایی و درک آن نیز نیازمند داشتن بارقه‌هایی از این حس در وجود انسان و درگیر این حس بودن است. تنهایی یکی از عمیق‌ترین رنج‌های بشری است که سالها او را به دنیای تاریک خود همراه با تفکر عمیق می‌کشاند. مرگ، آزادی، تنهایی و پوچی از دلواپسی‌های غایی بشر است که رویارویی فرد با هر یک از این حقایق زندگی درون مایه تعارض پویایی اگزیستانسیال را می‌سازد. افراد اغلب از دیگران و از اجرای خود جدا می‌افتند ولی در عمق این جدا افتادگی‌ها تنهایی جایگاه اساسی‌تری دارد که به هستی مربوط است. تنهایی‌ای که به رغم رضایت‌بخش‌ترین روابط با دیگران و به رغم خودشناسی و انسجام درونی تمام عیار همچنان باقی است. تنهایی اگزیستانسیال به مگالی اشاره دارد که میان انسان و هر موجود دیگری دهان گشوده و پلی هم نمی‌توان بر آن زد. تنهایی اگزیستانسیال بر تنهایی‌ای اشاره دارد که بسیار بنیادی‌تر و ریشه‌ای‌تر است جدایی میان فرد و دنیا. جدای از دنیا که عبارت درستی به نظر می‌رسد هنوز گنگ و مبهم است (یالوم، ۱۳۹۰: ۴۹۶).

رمانتیسیسم و اگزیستانسیالیسم دارای برخی از مولفه‌های مشترک هستند که این مولفه‌ها در دید بسیاری از متفکران به مثابه تأثیرپذیری اگزیستانسیالیسم از رمانتیسیسم است. به عنوان مثال مولفه آزادی که از ژرفترین عناصر جنبش رمانتیک است. به نظر رمانتیک‌ها تفکر و تعقل از کشف حقیقت ناتوان است زیرا علم به نحوی سطحی و تهی به توضیح هر چیزی هر قدر هم که موشکافانه باشد تلاشی بی‌فایده است. بنابراین ایشان بر وجدان فردی و خودبستگی آن برای راهنمایی انسان تأکید می‌کنند. چنانچه فیثته وجدان را آگاهی بی‌میانجی از وظیفه معین‌مان می‌داند و معتقد است که معیار داوری‌های اخلاقی در دسترس همه انسانها است و آن نوعی احساس بی‌میانجی است (کاپلستون، ۱۳۸۷، ج ۷: ۵۷). این آزادی مقدمه‌ای برای شهود باوری است که بواسطه آن انسان بجای تأکید بر واقعیت خارجی بر شهود درونی^۲ صحنه می‌گذارد «رمانتیسیسم آگاهی از سرشت اصولاً ذهنی است نوعی کناره‌گیری از واقعیت برای حرکت به سوی کنه و مرکز نفس» (ولک، ۱۳۹۰: ۴۰). شهود باوری منجر به تأکید بر تخیل نزد رمانتیک‌ها است زیرا آنها تخیل را مسیری می‌دانستند که شهود از طریق آن ممکن می‌شود (باوره، ۱۳۹۰: ۶۰). به همین دلیل است که رمانتیک‌ها بیشتر بر ادبیات و شعر برای کشف جهان تأکید می‌کردند. رمانتیک‌ها می‌خواستند از طریق ادبیات و شعر بر زندگی چیره شوند و این موضوع به دلیل اهمیت احساسات نزد آنهاست (احمدی، ۱۳۷۴: ۲۵۸). ارج نهادن فرد و فردگرایی رمانتیک‌ها به منزله قلمرو فرمانروایی من است. قهرمان رمانتیک فرد است. فردی که دغدغه‌های فردی خود را با روح عصر در هم آمیخته است و مظهر امید دوران برای رهایی از وضع موجود و رسیدن به وضع آرمانی محسوب می‌شود (جعفری جزی، ۱۳۷۸: ۱۹۳). این مولفه‌هایی است که سبب می‌شود متفکری مانند آیزایا برلین، اگزیستانسیالیسم را وارث واقعی رمانتیسیسم بداند (برلین، ۱۳۸۵: ۲۲۴). تمام این مولفه‌ها در نگرش اگزیستانسیالیسم نیز بازتولید شده‌اند و چنین نمود یافته‌اند که تمامی ارزش‌ها متکی به انسان و آزادی او هستند و هر فرد باید خود واضع ارزشهای خود باشد و تنها با آفرینش ارزشهای شخصی است که می‌توان خود را آفرید (سارتر، ۱۳۴۸: ۲۱).

1. existence

2. intuitionism

مبحث تنهایی^۱ از مهمترین شاخصه‌های وجودی انسان در ارتباط با خواسته‌های خود، ارتباط با دیگران و عالم است که در جریان‌های مختلف شعری باز نمود یافته است. بازنمایی تنهایی در اشعار و آثار ذیل جریان رمانتیسیسم دهه سی و چهل شمسی می‌تواند بر اساس جریان اندیشگانی زیر بررسی شود:

تأثیرپذیری شاعران این جریان به لحاظ فلسفی از فرهنگ فردگرایی و سوژکتیویته غربی و بخصوص آشنایی با اندیشه‌های متفکران و هنرمندان فرانسوی. بر اساس این نگرش مفهوم تنهایی ریشه گرفته از وجود انسان (اگزیستانسیال) در جهان می‌باشد و طبق آن تنهایی امری جبری بوده که با مفهوم "انسان بودن" سرشته شده است. این تنهایی می‌تواند به شکل معنوی و خوشبینانه یا الحادی و بدبینانه بروز یابد. ریشه این نوع نگرش به تنهایی در دو شیوه اگزیستانسیالیسم (اصالت وجود) معنوی یا الحادی قابل پیگیری است که نماینده نوع اول گابریل مارسل و نوع اخیر ژان پل سارتر می‌باشد. در سنت وجودگرایی تنهایی جدایی میان فرد و عالم است که از آن به رنج ناشی از تنهایی یاد می‌شود. مسئله مهم تحقیق علاوه بر تحلیل ریشه‌های فکری جریان شعری رمانتیسیسم این دوره در بازنمایی تنهایی، تحلیل چگونگی شکل‌یابی این بازنمایی از لحاظ معنایی، فرمی و ساختاری در اشعار و همچنین تأثیرات آن به لحاظ خوانشی در منتقدان و مخاطب است.

شکل‌گیری جریان شعری رمانتیسیسم سیاه در ایران

رمانتیسیسم سیاه در شعر ایران ریشه در جریان رمانتیک شعری دارد که در تمایز با اشعار حماسی- اجتماعی شاعرانی نظیر نیما، شاملو و اخوان ثالث نام‌گذاری شده است (حسین‌پور، ۱۳۸۰: ۱۵۳) و صرفاً جریانی شعری است که پس از مشروطه و اواخر آن بر اساس شرایط اجتماعی و کمرنگ شدن شور انقلابی و اصلاح‌گری و ناامیدی از اصلاح وضع کشور، زمینه شکل‌گیری آن در میان شاعران ایرانی فراهم آمد. این موضوع در هماهنگی با دهه سی و چهل شمسی که نهضت ملی شکست خورد، جان دوباره‌ای به شعر رمانتیسیسم در ایران داد. از آنجایی که در این مکتب شعری گریز از وضعیت موجود و درونگرایی از مهمترین عناصر آن است بنابراین گرایش به اشعار رمانتیسیسمی در دهه سی در میان شاعران به وفور شایع شد (زرقانی، ۱۳۸۴: ۲۱۹).

رمانتیسیسم سیاه بر اساس تحولات سیاسی و اجتماعی پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ به اوج خود رسید. بر اساس نظر محققان تاریخ شعر ایران، ظهور جریان رمانتیسیسم سیاه در شعر ایران از شعر «یاد آر ز شمع مرده یاد آر» دهخدا پس از مشروطه بوده است. اما شروع شکل‌گیری جریان رمانتیسیسم در دوره نیما و با منظومه «افسانه» او است (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۳: ۵۰؛ زرقانی، ۱۳۸۴: ۳۴۲). ادامه دهنده این جریان با شعر «سه تابلو مریم» اثر میرزاده عشقی و سپس آثار توالی بوده است. با نگاه به پیشگامان این جریان شعری در ایران می‌توان دریافت که مهمترین تأثیر برای شکل‌گیری این جریان در دهه سی و چهل، آشنایی شاعران مذکور با اشعار رمانتیک فرانسوی از دو طریق بوده است: مستقیماً از ادبیات فرانسه و ادبیات جدید ترکی عثمانی که آن نیز متأثر از ادبیات فرانسه است. زیرا پیشگامان شعر رمانتیک در ترکیه خود تحصیل کرده در فرانسه بودند (صدری‌نیا، ۱۳۸۲: ۲۰۲). مؤلفه مهم جریان رمانتیک که با شعر «یاد آر» دهخدا آغاز شد، تفاوتی است که این شعر از لحاظ فرم و محتوا با اشعار دوران پیش از خودش داشت و می‌توان آنرا با فرم و محتوای اشعار اروپایی مقایسه کرد. خود دهخدا و منتقدان آن دوره نیز به این موضوع اذعان داشته‌اند به عنوان مثال در این باره در همان دوره ذکر شده است که «این شعر تقریباً در ردیف اول شعرهای اروپایی است»؛ «تأثیر آشکاری از ادبیات اروپایی پذیرفته» و «طلیعه و نمونه آغازین شعر نوگرای ایران» و «نموداری از قریحه نواندیش و لطف ذوق شاعر است» (کریمی حکاک، ۱۳۸۴: ۱۳۸).

پس از شعر دهخدا، می‌توان منظومه افسانه نیما را آغازگر رمانتیسیسم شعری ایران دانست. این منظومه در سال ۱۳۰۱ سروده شده است و در آن نگرش شعری رمانتیک فرانسوی نظیر لامارتین و آلفرد دو موسه نمایان است (آرین‌پور، ۱۳۷۲، ج ۲: ۴۷۱). این منظومه زمینه‌ساز رواج جریان رمانتیسیسم سیاه در ایران شد (مهارجانی، ۱۳۸۰: ۱۳۷) و به نظر برخی مانیفست این جریان شعری در ایران بود (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۳: ۵۴).

در شعر میرزاده عشقی نیز مانند دهخدا عناصر شعری رمانتیک دیده می‌شود، در شعر «سه تابلو مریم» یا «ایده‌آل پیرمرد دهگانی» که در سال ۱۳۰۲ سروده شده، شکل رمانتیسیسم عاشقانه در آن هویداست. خود عشقی این منظومه را دیباچه انقلاب ادبیات ایران نامیده است (آرین‌پور، ۱۳۷۲، ج ۲: ۳۷۶).

^۱. Loneliness

با بیان این پیشینه از شکل‌گیری جریان شعر رمانتیک سیاه در ایران، دهه سی و چهل را باید نقطه اوج رواج این گونه شعری در ایران دانست که پیشرو آن فریدون توللی بوده است. اولین مشخصه جریان‌سازی که او در شعر رمانتیک سیاه تثبیت کرد، قالب چهارپاره برای این جریان شعری بود. توللی تحت تأثیر منظومه «افسانه» نیما شعر رمانتیک سیاه را به اوج خود رسانید و به آن وجه‌های فردی داد (حقوقی، ۱۳۵۱: ۵۱؛ ذوالریاستین شیرازی، ۱۳۸۶: ۸۶) که مؤلفه‌های آن توجه به احساسات فردی و غفلت از اجتماع و مردم، اظهار ملال از زندگی و رویکرد به مرگ و مرگ طلبی است (زرقانی، ۱۳۸۴: ۵۳۲). رمانتیسیسم که امروزه در تقسیم‌بندی‌ها به رمانتیسیسم سیاه معروف شده از جریان‌های شعری است که پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ شکل گرفت و در آن مضامینی مانند مرگ‌اندیشی، نفرین، عصیان، اظهار به گناه و کفر و بی‌اخلاقی و شیطان‌گرایی و یأس به شعر در می‌آمد (پیروز و دیگران، ۱۳۹۵: ۷۹).

تحلیل جریان شعری رمانتیسیسم بر اساس مفهوم تنهایی اگزیستانسیالیستی

هایدگر برای توصیف موقعیتی که فرد حس آشنا بودن با جهان را در آن از دست می‌دهد، اصطلاح «غریب» یا «در خانه نبودن» را به کار می‌برد. هایدگر معتقد است وقتی فرد (دازاین) کاملاً درگیر جهانی با ظاهری آشناست و ارتباطش را با موقعیت اگزیستانسیالش از دست داده، در حالت روزمره و گمراه قرار دارد (هایدگر، ۱۳۸۶: ۲۷۵). اضطراب راهنمایی است که او را به وسیله غربت گاهی از تنهایی و پوچی به راه باز می‌گرداند. به نظر هایدگر وقتی انسان از جذب در دنیا شد باز می‌آید و اشیاء از معنای خود تهی می‌شوند. هنگام رویارویی با تنهایی، پوچی و بی‌رحمی جهان، اضطراب را تجربه می‌کند. پس فرد برای گریز از غربت، جهان را به عنوان یک ابزار می‌بیند و خود را مجذوب گمراهی‌هایی می‌کند که او یا جهان ظواهر پدید آورده است. دلهره تنهایی زمانی اتفاق می‌افتد که فرد با نیستی رو به رو است. در مواجهه با نیستی هیچ چیز و هیچ موجودی نمی‌تواند کمکش کند این همان لحظه‌ای است که فرد تنهایی اگزیستانسیال را به تمامی تجربه می‌کند (یالوم، ۱۳۹۰: ۵۰۲). به نظر سارتر این تنهایی بدوش کشیدن بار مسئولیت در جهان بودن است و کسی نمی‌تواند این بار را سبک کند. زیرا دیگران تعالی‌های تعالی جسته شده و خود را تنها از فرصت‌ها و شانس‌ها ساخته‌اند. در این نگرش مسئولیت «خود» به تمام جهان و جهانی که در آن افراد دیگر زندگی می‌کنند گسترش می‌یابد. به همین دلیل خود را برای خود در هراس می‌بیند که نه هستی خود را بنیان می‌نهد، نه هستی دیگری را، نه در خودی که جهان را می‌سازد، بلکه مجبور است خودش و در هر جایی بیرون از خودش، درباره معنی هستی به تنهایی تصمیم بگیرد (بلاکهام، ۱۳۹۲: ۱۹۶). باید اشاره داشت که رمانتیسیسم از این رو که در خود شاخصه‌های فردگرایی و اصالت بر فرد را دارد با اگزیستانسیالیسم همگام و مرتبط می‌شود؛ اما از این رو که رمانتیسیسم بیشتر وجه تکیه بر تخیل و اصیل دانستن آن دارای اهمیت است از اگزیستانسیالیسم متمایز می‌شود.

رمانتیسیسم و تنهایی اگزیستانسیالیستی در اشعار حسن هنرمندی

از جمله شاعران جریان رمانتیسیسم سیاه حسن هنرمندی است که از او سه دفتر «هراس»، «اندیشه‌های خام» و «شعرهای آسان» در دست است. اغلب اشعار او در قالب نیمه سنتی و برخی اشعارش نیمایی است. در اشعار او تنهایی بصورت تاریک‌اندیشی و مرگ محوری برجسته است و تأثیر مفاهیم اگزیستانسیالیستی در اشعار او بیش از تأثیرات اجتماعی است (زرقانی، ۱۳۸۷: ۵۰۳). دلیل این موضوع تحصیل او در فرانسه و موید آن ترجمه‌هایی است که از اشعار افرادی همانند آرتور، رمبو، ژید و دیگر شاعران و متفکران فرانسوی داشته است (همان). این نگرش او درباره غایت انسان که سویه تنهایی را در اشعارش پررنگ می‌کند، نوعی گریز از سوداهای زیستن بوده و پناه جستن به هنر یا شعر است. در نگرش اگزیستانسیالیستی ملحدانه انسان بر اساس بیگانگی دچار نوعی تنهایی هستی‌شناسانه بوده و تنها راه معنایابی زندگی اصالت بخشی به هنر است. به نظر سارتر، هنر و شعر راه نجاتی برای شاعر در برابر سختی‌های روزگار است زیرا تصور و شعر در خود نفی واقعیت و نفی شرایط در دنیا بودن را پنهان دارد. شاعر بنا بر طبیعتی که دارد دنیای موجود را پس می‌زند تا در دنیای تصور زندگی کند. دنیاگریزی در این نگرش حاصل طبیعت و خوی اوست و همین زمینه آفرینش هنری او می‌شود (سارتر، ۱۹۹۰: ۲۶۱). بنابراین شاعر می‌آفریند تا با آن جهان را تسخیر کند و نشانی از خود در این جهان متخاصم بر جای گذارد (درانتی، ۱۳۹۳: ۵۳). پس شعر بخشی از جهان موجود است که به خطا به وجود آمده و باید دگرگون شود (سارتر، ۱۳۹۱: ۲۱). همین امر را در اشعار حسن هنرمندی می‌توان یافت. در زمینه تاریک‌اندیشی درباره وقایع که علت مهم برای تنهایی هستی‌شناختی است، می‌توان به شعر زیر از حسن هنرمندی اشاره داشت:

این است آنچه هست

مرگ است و بیم نیستی و وحشت شکست
خورشید نور تیره فشاند به نیم روز
مهتاب رنگ مرده فشاند به هر چه هست (هنرمندی، ۱۳۴۸: ۱۳)

در بحث اگزیستانسیالیستی که هنر و شعر درباره دوباره برساخت جهان به آن تأکید می‌کند نیز این شعر حسن هنرمندی مؤید همین موضوع است:

تا دل به مهر هر که سپردم ز من گریخت
بیگانه ماندم از همه ای آشنای من
زین پس دلم به مهر تو در سینه می‌تپد
ای شعر ای سرود غم دیرپای من (هنرمندی، ۱۳۴۸: ۲۱)

رمانتیسم و تنهایی اگزیستانسیالیستی در اشعار فروغ فرخزاد

در آثار شاعران دیگر این دوره نیز نگرش‌های فلسفی درباره تنهایی هستی‌شناسانه دیده می‌شود. این موضوع در دوره‌ای از اشعار فروغ فرخزاد به شدت دیده می‌شود، شاعر یأس فلسفی را در نگرشی انسان وار و زنانه بیان می‌کند که پیش از آن در شعر فارسی مألوف نبوده است. این اشعار فروغ برای دوره‌ای است که مجموعه‌های «تولد دیگر» و «ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد» را نوشته است. در این دو مجموعه فروغ از شاعران معاصر خود کمتر اثر پذیرفته است و به سوی رمانتیسمی پرمایه و سراسر از اندیشه‌های فلسفی گراییده است (یا حقی، ۱۳۷۷: ۱۳۱). البته در آثار اولیه فروغ نظیر عصیان نیز توجه به اندیشه‌های فلسفی وجود دارد و در آن هستی و خداوند مورد بحث هستند. البته نگرش فروغ به این امور نگرشی عصیان گونه است و خودش را بجای خدا گذشته و به بیان چگونگی خدایی کردن می‌پردازد (مدنی، ۱۳۸۵: ۱۹۲).

راضی مشو که بنده ناچیزی
عاصی شود به غیر تو روی آرد
راضی مشو که سیل سرشکش را
در پای جام باده فرو بارد
از تنگنای محبس تاریکی
از منجلاب تیره این دنیا
بانگ پر از نیاز مرا بشنو
آه ای خدای قادر بی‌همتا (فرخزاد، ۱۳۸۰: ۸۶)

مهمترین خصیصه فلسفی اشعار فروغ فرخزاد در نگرش تیره و سیاه او به سرانجام دنیا است که در شعر «آیه‌های زمینی» در کتاب «تولد دیگر» به آن پرداخته است. نگرش اگزیستانسیالیستی در این اشعار اینگونه است که تنهایی فردی را نشان می‌دهد که آینده بشر و جامعه انسانی را بطور نومیدانه نگاه می‌کند و انسان معاصر به مثابه تفاله یک زنده مجسم می‌شود:

گاهی به این حقیقت یأس آور
اندیشه می‌کنید
که زنده‌های امروزی
چیزی جز تفاله یک زنده نیستند؟ (فرخزاد، ۱۳۸۰: ۲۷۵)

محکوم بودن این انسانی که توانایی تغییر در او نیست و نمی‌خواهد این تغییر را انجام دهد او را تبدیل به یک جنازه می‌کند:

جنازه‌های خوشبخت
جنازه‌های ملول
جنازه‌های ساکت متفکر
جنازه‌های خوش بر خورد، خوش پوش، خوش خوراک

در ایستگاه‌های وقت‌های معین (همان، ۳۲۷)

فروغ به علت نگرش بدبینانه به بشر و رهایی او در شعری مکاشفه‌ای به نام «آبه‌های زمینی» هیچ روزنه‌هایی برای هیچ کس باقی نمی‌گذارد. باید توجه داشت که آبه، زمینی نمی‌شود اما شاعر می‌خواهد تباهی و بیهودگی فراگیری را نشان دهد که آن را نه آبه رحمت بلکه نشانه مصیبت گرفته است (دستغیب، ۱۳۸۵: ۱۰۱). این نومییدی محض فقط به خاطر وقایع و مسائل اجتماعی آن دوران نمی‌باشد بلکه چنین یاسی در زندگی فردی شاعر و اندیشه‌های فلسفی او ریشه دارد. شعر آبه‌های زمینی به شدت اثرگذار است زیرا بخش‌هایی از آن را در زندگی روزمره شاهد هستیم شعر آبه‌های زمینی شعری است که موثر و تکان دهنده است که از حافظه خواننده محو نمی‌شود و همواره پاره‌هایی از آن به نحوی با زندگی او در ارتباط خواهد ماند (شمیسا، ۱۳۷۶: ۲۶۳). شاعر در این شعر با نگرشی فلسفی و در رویکردی که تغزل و رومانتیسیسم در آن به چشم می‌آید از آینده بشر و از بین رفتن ارزشهای اخلاقی و انسانی به بیان برخی از حوادث دهشتناک می‌پردازد:

آن گاه
خورشید سرد شد
و برکت از زمین‌ها رفت
و سبزه‌ها به صحراها خشکیدند
و ماهیان به دریاها خشکیدند
و خاک مردگان را
زان پس دگر به خود نپذیرفت (همان، ۲۶۵)

فروغ در این شعر جهان را با دیدی وحشت آور نگاه می‌کند و عاقبت شومی را برای آن پیش‌بینی می‌کند؛ این افکار یأس‌آور همچنان در ذهن شاعر تداوم می‌یابد:

شب در تمام پنجره‌های پریده رنگ
مانند یک تصور مشکوک
پیوسته در تراکم و طغیان بود
و راه‌ها ادامه خود را
در تیرگی رها کردند (همان، ۲۶۶)

اما فروغ پس از مکاشفه پی می‌برد که کوشش برای رهایی هیچ نتیجه‌ای نداشته است و در این میان درمی‌یابد آنچه که در میان انسانها گم‌شده مفهومی فلسفی به نام ایمان است لذا به سمت آن گرایش پیدا می‌کند. دستغیب درباره‌ی این جستجو و تلاش فروغ برای پیدا کردن راه‌های رهایی می‌گوید: با این همه فروغ در جستجوی ایمان است و برای این منظور از عشق کمک می‌گیرد (جلالی، ۱۳۷۵: ۵۳۱). در واقع در ذهن فروغ این تأملات وحشتناک همچنان ادامه می‌یابد و زمانی که شاعر ثمری از تلاش و دست و پا زدن جانکاه خود بدست نمی‌آورد کشمکش را رها می‌کند و به قسمی تسلیم و ایمان می‌گراید (دستغیب، ۱۳۸۵: ۱۰۲). او پس از پشت سر گذراندن این مراحل با دریافتی درونی گم‌شده خود را باز می‌یابد و پی می‌برد که آنچه که از دلها گریخته ایمان است و لذا به این صورت راه رهایی را پیدا می‌کند و چنین می‌سراید:

و هیچکس نمی‌دانست
که نام آن کبوتر غمگین
کز قلبها گریخته، ایمان است (فرخزاد، ۱۳۸۰: ۲۶۹)

در این نگرش فلسفی فساد و تباهی جزء ذات انسان معاصر می‌باشد و علت آن هم بی‌ایمانی و بی‌اعتقادی است. آتشی در این باره می‌گوید: فساد و تباهی‌ای که فروغ از آن سخن می‌گوید گویی جزء ذات انسان امروز است گویی کبوتر ایمان از قلب بشر گریخته است (حریری، ۱۳۷۸: ۸۰).

فروغ در زمانی زندگی می‌کند که انسانها افزون بر آلودگی‌های اخلاقی هر آنچه را که برای پیشرفت بدست می‌آورند بر ضد همدیگر به کار می‌برند. فروغ به این موضوع فلسفی اشاره می‌کند و در جای جای شعرش به عصر خود اشاره می‌کند؛ عصری که پیشرفت و تمدن آن بر ضد بشریت است؛ عصری که با بمب و دشمنی همراه است (مدنی، ۱۳۸۵: ۲۰۰).

این انفجارهای پیاپی
و ابرهای مسموم
آیا طنین آیه‌های مقدس هستند
ای دوست ای برادر ای همخون
وقتی به ماه رسیدی
تاریخ قتل عام گل‌ها را بنویس (همان، ۳۳۶)

در دفتر «ایمان بیابوریم به آغاز فصل سرد» زوال و نابودی ارزشهای اخلاقی و انسانی دیده می‌شود و در واقع نوعی مرثیه فلسفی برای تنهایی انسانی را نشان می‌دهد که آینده‌ای برای او متصور نمی‌توان شد؛ زیرا بشر درنده خو شده و دیگر جایی برای عشق و محبت و دوستی و انسانیت نیست.

سلام ای شبی که چشم‌های گرگ‌های بیابان را
به حفرة‌های استخوانی ایمان و اعتقاد بدل می‌کنی
و در کنار جویبارهای تو ارواح بیدها
ارواح مهربان تبرها را می‌بویند (همان، ۳۲۲)

مرگ اندیشه نیز یکی از مولفه‌های فلسفی تنهایی در اشعار فروغ فرخزاد است. او در اشعارش به مرگ می‌اندیشد و تصور می‌کند که با مرگ به آرامش ابدی می‌رسد. شاعر معتقد است که با مرگ از تنش‌ها و گرفتاری‌های زندگی و از بیهودگی رها می‌شود و با خفتن در گور به رهایی می‌رسد و در حقیقت نجات دهنده در گور خفته است اما با این وجود او باز هم احساس نگرانی می‌کند در واقع برای فروغ مرگ در یکسو همان زمان نگران کننده و نجات دهنده است (دستغیب، ۱۳۸۵: ۱۰۸).

نجات دهنده در گور خفته است
و خاک، خاک پذیرنده
اشارتی است به آرامش (همان، ۳۱۸)

فروغ در مصاحبه‌ای به موضوع مرگ و ارتباط آن با تنهایی پرداخته است: «پوسیدگی و غربت برای من مرگ نیست یک مرحله‌ای است که از آنجا می‌شود با نگاهی دیگر و دیدی دیگر زندگی را شروع کرد خود دوست داشتن منهای اضافات و مسائل خارجی سلام کردن است سلامی بدون توقعات و تقاضای جواب به همه چیز و همه کس. دستهایی که می‌تواند پلی باشد از پیغام عطر و نور و نسیم در همین غربت سبز می‌شوند» (جلالی، ۱۳۷۵: ۲۱۶).

سخن از دستان عاشق ماست
که پلی از پیغام عطر و نور و نسیم
بر فراز شب‌ها ساخته‌اند (فرخزاد، ۱۳۸۰: ۲۸۵).

نگرش فلسفی فروغ به تنهایی نوعی تنهایی آگاهانه است. شاعری آگاه که در هر شعر بخشی از دیده‌ها و شنیده‌ها و خواننده‌هایش را در طی سالهای آگاهی شاعری که در وجود او ته نشین شده‌اند با انفجارهای متداوم درونی بالا می‌ریزد و از این میان شعر ایمان بیابوریم سهمناک‌ترین این انفجارهاست شعرش پیامبرانه با ساعتی جادویی که هر دم مرگ شاعر را اعلام می‌دارد شاعری که پس از این می‌داند که به مقصود و مقصد خود نمی‌تواند رسید.

زمان گذشت و ساعت چهار باز نواخت
امروز روز اول دیماه است (همان، ۳۱۸)

فروغ با نگرش فلسفی به تنهایی هم درد و رنج و خستگی خود را و هم رنج‌های دیگران را بیان می‌کند که از نگرش فردی به نگرشی کلی و فلسفی سوق می‌یابد:

در کوچه باد می‌آید
این ابتدای ویرانی است
آن روز هم که دستهای تو ویران شدند باد می‌آمد (همان، ۳۲۰)
در شب کوچک من افسوس
باد با برگ درختان میعاد دارد
در شب کوچک من دلهره ویرانیست (همان، ۲۲۰)

تنهایی فلسفی که فروغ در شعر «ایمان بیاوریم» آن را نشان می‌دهد از فضایی کاملاً فردی و درونی آغاز می‌شود و موقعیت خود را در تنهایی و انزوایی که مدام با آن دست و پنجه نرم می‌کند شرح می‌دهد:

این منم
زنی تنها
در آستانه فصلی سرد
در ابتدای درک هستی آلوده زمین
و یأس ساده و غمناک آسمان
و ناتوانی این دست‌های سیمانی (فرخزاد، ۱۳۸۰: ۳۱۷)

در این شعر فروغ از خود و تنهایی شروع می‌کند و با یک حرکت طبیعی کم قدم بیرون از خویش می‌گذارد و به جهان پیرامونش می‌پردازد و در پایان در ریزش مدام برف به یاد بهار و جوانی می‌افتد. بهاری که خواهد آمد و شاخه‌های درختان شکوفه خواهد زد و با یاد یار و روزگار است که ایمان خود را با آغاز فصل سرد تجدید می‌کند. شعر با کلماتی ساده مانند من، تنهایی و سرما شروع می‌شود (ترابی، ۱۳۷۶: ۱۴). در انتهای شعر بند «ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد» تکرار می‌شود گویی شاعر با تکرار این بند می‌خواهد وضعیت انسان معاصر را این چنین به تصویر کشد: موقعیت انسانی تماشاگر، متأثر و ضربه‌پذیر، در کنار پنجره‌ای بلند و بزرگ که به همه جهان اشراف دارد (حقوقی، ۱۳۷۳: ۲۵۸).

فروغ با این دیدگاه به بیان فضای بیرونی و جهان می‌پردازد و با نگرشی بدبینانه سرانجام جهان را برای بشر شوم می‌داند «پیداست که به درد مشترک و رنج‌های عامه مردم آشناست و در نتیجه اشعارش قالب‌ها و مضامین محدود گذشته را در هم شکسته و افکار و تصاویر و سروده‌هایش رنگ و بوی دیگری پیدا کرده است» (دستغیب، ۱۳۸۵: ۱۰۳).

رازی که از نگرش فلسفی فروغ به تنهایی بدست می‌آید که همان راز هستی است سوختن و نابود شدن و به ابدیت پیوستن است، واقعیتی که با تصویر آخرین شعله شمع در واپسین دم حیات به روشنی به تصویر می‌کشد و این است آن راز فصل سرد و یخ زده‌ای که از ابتدای شعر فروغ را به دنبال خود می‌کشاند تا بدان ایمان بیاورد فصل سردی که بهار رویش و زندگی را در پی دارد» (ترابی، ۱۳۷۶: ۲۶).

سلام ای غرابت تنهایی
اتاق را به تو تسلیم می‌کنم
چرا که ابرهای تیره همیشه
پیغمبران آیه‌های تازه تطهیرند
و در شهادت یک شمع
راز منوری است که آن را
آن آخرین و آن کشیده‌ترین شعله خوب می‌داند (فرخزاد، ۱۳۸۰: ۳۲۸)

نگرش فلسفی فروغ به تنهایی، تنها یأس نیست به امید در آن نیز به چشم می‌آید و این موضوع منتج به انزوای جنایتکاران می‌شود: «او حتی در غربت و تنهایی جنایتکاران راه می‌یابد و از اینکه دیگر انتظار ظهوری نیست و چیزی عالی محرک مردمان نمی‌شود در رنج است می‌خواهد مرگی در مرداب نباشد بلکه پرنده‌ای خوشبخت باشد که به سوی نور پرواز می‌کند» (جلالی، ۱۳۷۵: ۵۳۵). به همین دلیل است که مرگ نیز روزنه‌ای است به امید به رویش و تولدی دوباره. دستغیب نیز به این موضوع تأکید کرده است: «در دو دفتر آخرین فروغ به رغم همه تاریکی‌ها و تباهی‌های مصور شده در آن به طور کامل تغزل ترانه و امید رویش دوباره را طرد نکرده است» (دستغیب، ۱۳۸۵: ۱۶۶). ابیاتی که این موضوع را تأکید می‌کنند چنین هستند:

شاید حقیقت آن دو دست جوان بودند
 آن دو دست جوان
 که زیر بارش یکریز برف مدفون شد
 و سال دیگر وقتی بهار
 با آسمان پشت پنجره هم‌خوابه می‌شود
 و در تنش فوران می‌کنند
 فواره‌های سبز ساقه‌های سبکبار
 شکوفه خواهد داد ای یار ای یگانه‌ترین یار
 ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد (فرخزاد، ۱۳۸۰: ۳۲۸)

فروغ در این اشعار به حیات دوباره‌ای که از تنهایی زاده می‌شود اشاره دارد و «در پایان این سیر و سلوک و کشف و شهود شاعر است که با تکرار ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد بر اعتقاد خود تأکید می‌ورزد چرا که فروغ می‌داند کسی که زیر بارش یکریز برف مدفون شده در حقیقت نمرده است و به زودی روزی که بهار بیاید شکوفه خواهد داد و به هستی خویش ادامه خواهد داد و این رازی است که فروغ در این شعر بلند و موفق خویش در پی تبیین آن بوده است. رازی که انسان را به تلاش و تکاپو وا می‌دارد تا به خود و جهان انسان‌های پیرامونش بیندیشد» (ترابی، ۱۳۷۶: ۲۶). این نگرش به تنهایی فلسفی با سویه‌هایی که امید را در دل بدبینی خود نگه داشته است با سویه‌ای از مفاهیمی همراه می‌شود که در اشعار رمانتیک‌ها می‌توان سراغ گرفت:

و باز می‌شود به سوی وسعت این مهربانی مکرر آبی رنگ
 یک پنجره که دستهای کوچک تنهایی را
 از بخشش شبانه عطر ستاره‌های کریم
 سرشار می‌کند
 و می‌شود از آنجا
 خورشید را به غربت گل‌های شمعدانی مهمان کرد
 یک پنجره برای من کافیست (فرخزاد، ۱۳۸۰: ۳۳۵)

براهنی بیان می‌دارد که اشعار فروغ در کتاب «ایمان می‌آوریم» نوعی فلسفه خصوصی است: «شعر فرخزاد به ویژه در کتاب «ایمان می‌آوریم» شعر فضای عاطفی فلسفه است. فلسفه او بیشتر یک فلسفه خصوصی است و نه عام. چیزی که فلسفه او را خصوصی می‌کند. جهان بینی عاطفی فروغ به عنوان یک زن است سکوی پرش فروغ به طرف نوعی فلسفه، عطوفت زنانه اوست (جلالی، ۱۳۷۵: ۴۹۱). البته نگرش او به اینکه تنها نجات دهنده انسان خود اوست رویه فلسفی او به شیوه‌های اگزیستانسیالیستی را بیشتر هویدا می‌کند:

از آینه بپرس
 نام نجات دهنده‌ات را
 آیا زمین که زیر پای تو می‌لرزد
 تنهاتر از تو نیست (فرخزاد، ۱۳۸۰: ۳۳۶)

معنای نگرش فلسفی فروغ در تنهایی خلاصه می‌شود. براهنی در این باره می‌نویسد: «غربت شاعر در جهانی که زندگی می‌کند این جهان یک جهان خصوصی است که می‌تواند عمومی هم بشود یعنی فروغ شاعری است که از این غربت به سوی قربت حرکت می‌کند» (جلالی، ۱۳۷۵: ۴۹۲). فروغ در طول زندگی اش کوشش می‌کند از غار تنهایی خود که به شدت خصوصی و فردی است بیرون بیاید و به جهانی عمومی وارد شود اما همیشه این تلاش‌های او بی‌ثمر هستند. کوشش‌هایی هست که فروغ به جهانی بزرگتر دست یابد و لیکن همیشه این کوشش او نقش بر آب می‌شود؛ مثلاً در شعر تنها صداست که می‌ماند نخست این کوشش را نشان می‌دهد و بعد شکست این کوشش را با قدرت تمام تصویر می‌کند (براهنی، ۱۳۷۱: ۱۱۰۳).

نهایت تمامی نیروها پیوستن است پیوستن

به اصل روشن خورشید

و ریختن به شعور نور (فرخزاد، ۱۳۸۰: ۳۵۰)

رمانتیسیسم و تنهایی فلسفی در اشعار شاملو

شاملو به واسطه ترجمه از ادبیات اروپایی با فلسفه اگزیستانسیالیسم، نیهیلیسم و اومانیزم آشنا شد. به طوری که این مفاهیم و مضامین در شعرش راه یافت. در واقع یکی دیگر از «ویژگی‌های شعر معاصر به ویژه در دهه سی آمیزش فرهنگ بومی با دستاوردهای تکنیکی ادبیات غرب است به این معنا که شاعران این دوره در مواجهه با صادرات فکری و فرهنگی غرب به سرچشمه‌های فرهنگ بومی و خودی گراییدند اما بعضاً آن را هشیارانه با شگردها و تکنیک‌های مدرن غربی آمیختند. اغلب اشعار احمد شاملو در این دوره مصداق بارز همین آمیختگی است» (حسن‌لی، ۱۳۸۳: ۴۴). شاملو از تأثیرپذیری خود از ادبیات و فلسفه غرب چنین گفته است: «اینها بودند که بینش شاعرانه مرا که از نیما آموخته بودم گسترش دادند و مرا با ظرفیت‌های گوناگون زبان و سطح گوناگون آن آشنا کردند» (فیروزآبادی، ۱۳۸۴: ۱۷۲). باید توجه داشت که شاملو بدون تردید از پاره‌ای از مکاتب مدرنیستی غرب تأثیر پذیرفته است به عنوان مثال تأثیر نویسندگان مکتب اگزیستانسیالیسم در مجموعه باغ آینه مشهود است (نجومیان، ۱۳۸۳: ۶۱). به نظر شاملو امروز شاعر با رسالتی پا به جهان می‌گذارد جهانی که در آن مبارزه مفهوم زندگی است (پاشایی، ۱۳۸۲: ۶۷۶). شاملو در اشعارش از مرگ و مرگ آگاهی به عنوان یکی از شاخصه‌های اگزیستانسیالیسم بسیار سخت گرفته است که از سوی دیگر در رمانتیسیسم سیاه نیز جزو بن‌مایه‌های ادبی آن است (دستغیب، ۱۳۸۵: ۱۰۴).

در مفصل انسان و خدا

آری

در مفصل خاک و پوک‌ام کومه‌ای ناستوار هست

و باری که بر لجه تاریک می‌گذرد

بر ایوان بی‌رونق سردم

جاروب می‌کشد (شاملو، ۱۳۸۳: ۶۹۵)

آه بگذاریدم بگذاریدم

اگر مرگ

همه آن لحظه‌ای آشناست که ساعت سرخ

از تپش باز می‌ماند

و شمعی که به رهگذر باد

میان نبودن و بودن

درنگی نمی‌کند (همان، ۵۳۴)

بن‌بست سر به زیر

تا ابدیت گسترده است

دیوار سنگ

از دسترس لمس به دور است
 در میدانی که در آن
 خوانچه و تابوت
 بی معارض می‌گذرد
 لبخنده و اشک را
 مجال تأملی نیست (همان، ۳۷۰)

شاملو در مجموعه باغ آینه به این مفاهیم اگزیستانسیالیستی توجه دارد و در آن اشعار از محکومیت ابدی بشر سخن می‌گوید
 او در بخش سوم باغ آینه این موضوع یعنی محکومیت ابدی انسان را تشریح می‌کند (دستغیب، ۱۳۵۲: ۱۴۴)

و
 ستاره پر شتاب
 در
 گذرگاهی مأیوس
 بر مداری جاودانه می‌گردد (شاملو، ۱۳۸۳: ۳۶۶)

شاملو از فلسفه اگزیستانسیالیستی نگرش‌های اومانیستی آن را نیز وام گرفته است. اومانیسم در شعر شاملو به خوبی مشهود
 است او بیشترین پیمان‌بندی با انسان را در رفتار شعری خود داشته است (قاسمی، ۱۳۸۴: ۱۸۹) اومانیسم با رویه اگزیستانسیالیسم
 در اشعار شاملو به این معنا است که او انسانی است که فرایند زندگی هنری و شعری، او را شاعری متعهد به انسان نشان می‌دهد.
 دغدغه‌های او دقیقاً ادبیاتی است که باید برای آدمی آفریده شود (همان).

انسان زاده شده تجسد وظیفه بود
 توان دوست داشتن و دوست داشته شدن
 توان شنفتن
 توان دیدن و گفتن
 توان اندهگین شدن و شادمان شدن (شاملو، ۱۳۸۳: ۹۷۴)

من به هیأت ما زاده شدم
 به هیأت پرشکوه انسان
 تا در بهار گیاه به تماشای رنگین کمان پروانه بنشینم
 غرور کوه را دریا بم و هیبت دریا را بشنوم (همان، ۹۷۳)

خدایان از میان برخاستند و دیگر
 نام انسان بود (همان، ۵۲۶)

این نگرش اگزیستانسیالیستی در اشعار شاملو که سبب نوعی مسئولیت و وظیفه اومانیستی در آنها می‌شود، همواره با تنهایی گره
 خورده است:

من
 برمی‌خیزم
 چراغی در دست چراغی در دلم
 زنگار روحم را صیقل می‌زنم
 آینه‌ای در برابر آینه‌ات می‌گذارم
 تا با تو

ابدیتی بسازم (شاملو، ۱۳۸۳: ۳۹۰)

البته نگرش شاملو به اگزستانسیالیسم همواره نگرشی مثبت و امیدوارانه نبوده است، او در اشعاری که پس از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ سروده به ناامیدی و سرخوردگی بشر نیز در این عصر تأکید کرده است. در این باره او بسیار از واژه صلیب استفاده کرده و منظور او مرگ بیهوده و بی فایده قهرمانان و مبارزانی است که نتوانستند با مبارزات و جانفسانی خود جامعه خفته زمانشان را بیدار کنند. «تصلیب در نگاه او نماد مرگ بی حاصل قهرمانی است که برخلاف آنچه در روایت و ساختار اصلی اسطوره مسیح نجات بخش نهادینه شده است نتوانسته با مرگ خود جامعه‌اش را چنان کند که از خواب بیدار کند» (احمدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۱۳)

و دریغا که راه صلیب

دیگر

نه راه عروج به آسمان

که راهی به جانب دوزخ است و

سرگردانی جاودانه روح (شاملو، ۱۳۸۳: ۵۸۴)

در شعر مرثیه نیز شاملو به مرگ بیهوده قهرمانان و مبارزان اشاره می‌کند:

عیسی بر صلیب بیهوده مرده است

حنجره‌های تهی سرودی دیگرگونه می‌خوانند

گویی خداوند بیمار در گذشته است (همان، ۳۹۳)

رگبارهای اشک بی حاصل است

و کاج سرافراز چنان پر بار است

که مریم سوگوار

عیسای مصلوبش را باز نمی‌شناسد (همان)

نتیجه‌گیری

عمده تأثیرات فکری برای پدید آمدن و شکل‌دهی مفهوم تنهایی در مجموعه‌های شعری جریان رمانتیسیسم سیاه در دهه سی و چهل شمسی آشنایی با اندیشه‌های متفکران و شاعران فرانسوی به سبب آشنایی با زبان فرانسه بوده است. مقارن این آشنایی با اندیشه‌های اگزستانسیالیستی که از طرفی درباره تنهایی انسان در عالم و سپس شکل‌گیری رابطه تنهایی با هنر و شعر بود، واقع مهم کودتای ۲۸ مرداد نیز در ایران رخ داد. این تقارن محرک الگوبرداری از مفهوم تنهایی اگزستانسیالیستی در اشعار شاعرانی مانند حسن هنرمندی شد. احمد شاملو و فروغ فرخزاد نیز به سبب آشنایی با زبان فرانسه، نوع تأثیرپذیریشان از فرهنگ فرانسوی متفاوت بوده است. در اشعار فرخزاد این تأثیرپذیری از تنهایی با موضوع مرگ‌اندیشی همراه است. مرگ‌اندیشی که الگوبرداری شده از شعر تغزلی و طبیعت‌گرا بوده و در آن مرگ نیز یکی از متناظرهای کامجویی‌های جسمانی تلقی می‌شود؛ اما تأثیرپذیری نگرش فرانسوی از تنهایی در اشعار شاملو متفاوت با دو جریان مذکور بود، یعنی بحث تنهایی متناظر با اندیشه‌های اومانیستی و آزادی‌مبنتی بر فردیت تحویل پذیرفت.

منابع

- احمدی، بابک. (۱۳۷۴). *حقیقت و زیبایی: درس‌های فلسفه هنر*. تهران: نشر مرکز.
- آرین پور، یحیی. (۱۳۷۲). *از صبا تا نیما*. تهران: انتشارات زوار
- براهنی، رضا. (۱۳۷۱). *طلا در مس: در شعر و شاعری*. ج ۲، ناشر: مؤلف.
- برلین، آیزابا. (۱۳۸۵). *ریشه‌های رمانتیسم*، ترجمه عبدالله کوثری، تهران: ماهی.
- بلاکهام، هرولد جان. (۱۳۹۲). *شش متفکر اگزستانسیالیست*. ترجمه محسن حکیمی، تهران: مرکز.
- پاشایی، ع. (۱۳۸۲). *نام همه شعرهای تو*. جلد دوم، چاپ دوم. تهران: نشر ثالث.

- پیروز، غلامرضا؛ ستاری، رضا؛ زارع جیره‌نده، سارا. (۱۳۹۵). ماهیت‌شناسی رمانتیسیسم سیاه در شعر دهه سی، *مجله پژوهش زبان و ادبیات فارسی*، ۱۴ (۴۳): ۱۰۸-۷۹.
- ترابی، ضیاء‌الدین. (۱۳۷۶). *فروغی دیگر*. چاپ دوم. تهران: نشر دنیای نو.
- جعفری جزی، مسعود. (۱۳۷۸). *سیر رمانتیسم در اروپا*، تهران: مرکز.
- جلالی، بهروز. (۱۳۷۵). *جاودانه زیستن در اوج ماندن*، چاپ دوم. تهران: انتشارات مروارید.
- حریری، ناصر. (۱۳۷۸). *درباره هنر و ادبیات: گفت و شنودی با منوچهر آتشی و مهرداد اوستا*. بابل: نشر آویشن.
- حسن‌لی، کاووس. (۱۳۸۳). *گونه‌های نوآوری در شعر معاصر ایران*. تهران: نشر ثالث.
- حسین‌پور چافی، علی. (۱۳۸۰). *جریان‌های شعری معاصر فارسی از کودتای ۱۳۳۲ تا انقلاب اسلامی*، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- حسین‌پور، علی. (۱۳۸۰). *جریان شعر رمانتیک و فردگرایی فارسی، نامه پارسی*، شماره ۲۳: ۱۶۹-۱۵۳.
- حقوقی، محمد. (۱۳۷۳). *شعر زمان ما (۲): شعر فروغ فرخزاد از آغاز تا امروز*. چاپ دوم، تهران: انتشارات نگاه.
- حقوقی، محمد. (۱۳۷۷). *مروری بر تاریخ ادب و ادبیات امروز ایران*، تهران: نشر قطره.
- درانتی، ف. (۱۳۹۳). *زیبایی‌شناسی آگزیستانسیالیستی*، ترجمه ندایی فر، تهران: ققنوس.
- دستغیب، عبدالعلی. (۱۳۸۵). *پری کوچک دریا*، تهران: انتشارات آمیتیس.
- دستغیب، عبدالعلی. (۱۳۸۵). *شاعر عشق و سپیده‌دمان*، تهران: کتابخانه ملی ایران.
- زرقانی، مهدی. (۱۳۸۷). *چشم‌انداز شعر معاصر فارسی*، تهران: نشر ثالث.
- زندیه، حسن؛ اسماعیلی، محسن. (۱۳۹۰). *روح نامرئی شعر فارسی*، تأثیر عامل‌های سیاسی و اجتماعی پهلوی بر فراز و فرود رمانتیسیسم فارسی، *مجله جستارهای تاریخی*، ۲ (۱): ۱۲۷-۱۵۵.
- سارتر، ژان پل. (۱۳۴۸). *ادبیات چیست؟ ترجمه ابوالحسن نجفی*؛ مصطفی رحیمی، تهران: زمان.
- سارتر، ژان پل. (۱۳۹۱). *آگزیستانسیالیسم و اصالت بشر*، ترجمه مصطفی رحیمی، تهران: نیلوفر.
- شاملو، احمد. (۱۳۸۳). *مجموعه آثار*، تهران: نگاه.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا. (۱۳۸۷). *ادوار شعر فارسی از مشروطیت تا سقوط سلطنت*، تهران: سخن.
- شمیسا، سیروس. (۱۳۷۶). *نگاهی به فروغ فرخزاد*. چاپ سوم، تهران: انتشارات مروارید.
- صدری نیا، باقر. (۱۳۸۲). *پیدایش و تحول شعر رمانتیک در ایران*، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد*، ۳۶ (۱۴۰): ۲۱۶-۱۹۹.
- فرخزاد، فروغ. (۱۳۸۱). *دیوان کامل اشعار*، چاپ دوم، تهران: اهورا.
- فیروزآبادی، سعید. (۱۳۸۴). *شاملو مترجم روزگار طوفان‌ها، گوهران*، شماره ۱۰-۹: ۱۷۴-۱۷۰.
- قاسمی، عزت. (۱۳۸۴). *شاملو همسایه پاز، نرودا، لورکا و ... گوهران*، شماره ۱۰-۹: ۱۸۹-۱۸۸.
- کاپلستون، فردریک. (۱۳۹۰). *تاریخ فلسفه*، ج ۷، *از فیشته تا نیچه*، ترجمه داریوش آشوری، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی و انتشارات سروش.
- کریمی حکاک، احمد. (۱۳۸۴). *طلیعه تجدد در شعر فارسی*، ترجمه مسعود جعفری، تهران: انتشارات مروارید.
- مدنی، نسربین. (۱۳۸۵). *در کوچه‌های خاکی معصومیت*، تهران: نشر چشمه.
- مهاجرانی، عطاالله. (۱۳۸۰). *افسانه نیما*، تهران: اطلاعات.
- هایدگر، مارتین. (۱۳۸۶). *هستی و زمان*، ترجمه سیاوش جمادی، تهران: ققنوس.
- هنرمندی، حسن. (۱۳۴۸). *هراس*، تهران: زوار.
- یاحقی، محمد جعفر. (۱۳۷۷). *چون سبوی تشنه*، تهران: جامی.

یالوم، اروین. (۱۳۹۰). *روان‌درمانی اگزیستانسیال*. ترجمه سپیده حبیب، تهران: نشر نی.

References

- Ahmadi, Babak. (1995). *Truth and Beauty: lessons in philosophy of art*. Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]
- Ariyanpour, Yahya. (1993). *From Saba to Nima*, Tehran: Zavvar. [In Persian]
- Berlin, I. (2006). *The Roots of Romanticism*, translated by Abdullah Kowsari, Tehran: Mahi. [In Persian]
- Blackham, H. J. (2013). *Six Existentialist Thinkers*. Translated by Mohsen Hakimi, Tehran: Markaz. [in Persian]
- Braheni, Reza. (1992). *Gold in Copper: in Poetry*. Vol. 2. Publisher: Author. [In Persian]
- Copleston, F. (2011). *History of Philosophy, Vol. 7, from Fichte to Nietzsche*, translated by Dariush Ashouri, Tehran: Scientific and Cultural Publications and Soroush Publications. [In Persian]
- Dastgheib, AbdulAli. (2006). *Little Mermaid*, Tehran: Amitis Publications. [In Persian]
- Dastgheib, AbdulAli. (2006). *Poet of Love and Dawn*, Tehran: National Library of Iran. [In Persian]
- Deranty, Jean-Philippe. (2014). *Existentialist Aesthetics*, Translated by Nedayifar, Tehran: Ghoghnoos [In Persian]
- Farrokhzad, Forough. (2002). *Complete Divan of Poems*, 2nd Edition. Tehran: Ahura Publisher. [In Persian]
- Firoozabadi, Saeed. (2005). Including Translator of the Times of Storms, *Goharan*, No. 9-10: 170-174. [In Persian]
- Ghasemi, Ezzat. (2005). Shamlo Neighbor of Paz, Neruda, Lorca, etc., *Goharan*, No. 9-10: 188-189. [In Persian]
- Hariri, Nasser. (1999). *About Art and Literature: Interview with Manouchehr Atashi and Mehrdad Avesta*. Babol: Thyme Publishing. [In Persian]
- Hassanli, Kavous. (2004). *Types of Innovation in Contemporary Iranian Poetry*. Tehran: 3rd Edition. [In Persian]
- Heidegger, Martin. (2007). *Being and Time*, translated by Siavash Jamadi, Tehran: Qoqnos. [In Persian]
- Hoghoughi, Mohammad. (1998). *An Overview on the History of Modern Persian literature*, Tehran: Ghatreh. [In Persian]
- Honarmandi, Hassan. (1969). *Fear*, Tehran: Zavvar. [In Persian]
- Hosseinpour Chafi, Ali. (2001). *Contemporary Poem Currents from the 1953 Coup to the Islamic Revolution*, Tehran: Amirkabir [In Persian]
- Hosseinpour, Ali. (2001). Individualism and Romanticism in Persian Poetry, *Persian Letter*, No. 23: 153-169. [In Persian]
- Jafari Jazi, M. (1999). *The Course of Romanism in Europe*, Tehran: Center. [In Persian]
- Jalali, Behrooz. (1996). *Living Immortally at the Peak of Staying*, 2nd edition. Tehran: Morvarid Publications. [In Persian]
- Karimi hakkak, Ahmad. (2005). *Dawn of Modernity in Persian Poetry*, Translated by Masoud Jafari, Tehran: Morvarid [In Persian]
- Legal, Muhammad. (1994). *Poetry of Our Time (3): Forough Farrokhzad's Poem from the Beginning until Today*. 2nd Edition. Tehran: Negah Publications. [In Persian]
- Madani, Nasrin. (2006). *In the Dirt Alleys of Innocence*, Tehran: Cheshmeh Publishing. [In Persian]
- Mohajerani, Ata'ollah. (2001). *The Legend of Nima*, Tehran: Etela'at Publication. [In Persian]
- Pashaei, A. (2003). *The Names of All Your Poems*. Vol. 2, 2nd Edition. Tehran: Sales Publication. [In Persian]
- Pirouz, Gholamreza; Sattari, Reza; Sara Zare Jirhandeh. (2016). The Nature of Dark Romanticism in 1960's Poetry, *Persian Language and Literature Research Journal*, 14(43): 79-108. [In Persian]

- Sadriniya, Bagher. (2003). Genesis and Evolution of Romantic Poetry in Iran, *Journal of Literature and Humanities Faculty of Mashhad*, No. 36(140): 199-216. [In Persian]
- Sartre, J. P. (1969). *What Is Literature?* translated by Abolhassan Najafi; Mostafa Rahimi, Tehran: Zaman. [In Persian]
- Sartre, Jean-Paul. (2012). *Existentialism is a Humanism*, Translated by Mostafa Rahimi, Tehran: Niloufar. [In Persian]
- Shafiei Kadkani, Mohammadreza. (2008). *Stages of Persian Poetry from Constitutionalism to the Fall of Monarchy*, Tehran: Sokhan Publication. [In Persian]
- Shamisa, Sirus. (1997). *Take a Look at Forough Farrokhzad*. 3rd Edition. Tehran: Morvarid Publications. [In Persian]
- Shamloo, Ahmad. (2004). *Collection of Works*, Tehran: Negah. [In Persian]
- Torabi, Zia-uddin. (1997). *Another Light*. 2nd Edition. Tehran: New World Publishing. [In Persian]
- Yahaqi, Mohammad Jafar. (1998). *Like a Thirsty Jar*, Tehran: Jami. [In Persian]
- Yalom, E. (2011). *Existential Psychotherapy*. Translated by Sepideh Habib, Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Zandiyeh, Hassan; Esmaeili, Mohsen. (2011). The Invisible Soul of Persian Poetry, the Effect of Politic and Social Factors of Pahlavi Government on the Rise and Fall of Persian Romanticism, *Historical Researches Journal*, 2(1): 127 -155 [In Persian]
- Zarghani, Mahdi. (2008). *Perspectives on Contemporary Persian Poetry*, Tehran: Sales. [In Persian]
- Zolriyasatein, Sadra. (2007). *Fereydoun Tavallali, Ups and Downs*, Tehran: Navid. [In Persian]